

MIROSLAV
TEJCHMAN

**BALKÁN
VE 20. STOLETÍ**

KAROLINUM

Miroslav Tejchman

Balkán ve 20. století

Recenzovali:

doc. PhDr. Přemysl Rosůlek, Ph.D.

prof. PhDr. Jan Rychlík, Dr.Sc.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1

www.karolinum.cz

Praha 2016

Redakce Kamila Veselá

Grafická úprava Jan Šerých

Mapy Kateřina Řezáčová

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2016

© Miroslav Tejchman, Tomáš Chrobák, 2016

Tato monografie vznikla v rámci projektu PRVOUK 17
na IMS FSV UK.

ISBN 978-80-246-3178-3

ISBN 978-80-246-3208-7 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2017

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Pokud není uvedeno jinak, je autorem Miroslav Tejchman.

Předmluva	9
Úvod	11
<hr/>	
Část I. Balkán na počátku 20. století (1900–1918)	19
Na přelomu století	20
Bulharsko	21
Srbsko	22
Černá Hora	23
Rumunsko	23
Rumuni v rakousko-uherské monarchii a v Rusku	24
Řecká „Velká myšlenka“	24
Bosenská krize	26
Velmoci a Balkán	27
Balkánské války (1912–1913)	29
První světová válka (1914–1918)	32
Srbská Golgota	33
Jihoslované v Rakousko-Uhersku	35
Smutný osud samostatné Albánie	37
Bulharsko vstupuje do války	39
Řecké rozštěpení	40
Vstup Rumunska do války	41
Od ruských revolucí k pádu impérií a přestavbě poměrů na Balkáně	43
Bulharský kolaps	46
Vznik Velkého Rumunska	47
Konec války a výsledky	49
<hr/>	
Část II. Balkánské státy mezi dvěma světovými válkami (1918–1939)	
<i>(Tomáš Chrobák)</i>	51
Poválečné uspořádání na Balkáně	52
Meziválečné Řecko	57
Meziválečná Jugoslávie (Království SHS)	68
Meziválečné Bulharsko	80
Meziválečné Rumunsko	85
Meziválečná Albánie	93

Politický systém balkánských zemí v meziválečném období	100
Zahraniční politika na Balkánském poloostrově v meziválečném období	108
Hospodářská a sociální struktura na Balkáně v meziválečném období	116

Část III. Válka a revoluce (1939–1945)	123
Boj o Balkán	124
Agónie Balkánské dohody	125
Po pádu Francie	126
Divide et impera	127
Italský útok na Řecko	129
Přistoupení Bulharska k paktu tří	130
Přepadení Řecka a Jugoslávie	131
Válka na Balkáně	135
Okupace a kolaborace	135
Jugoslávie	136
Řecko	139
Albánie	141
Bulharsko	142
Rumunsko	144
Rezistence	147
Jugoslávie	148
Řecko	152
Albánie	155
Bulharsko	156
Rumunsko	158
Revoluce	160
Jugoslávie	161
Řecko	166
Albánie	170
Bulharsko	172
Rumunsko	176
Velmoci a Balkán	181
Nacistické Německo a Balkán	181
Velká Británie a Balkán	182
USA a Balkán	186
SSSR a Balkán	186
Cesta k Jaltě a Postupimi	188
Německo vyklízí Balkán	188
Od revoluce k občanské válce a sovětizaci	188
Rumunsko	188
Bulharsko	192
Řecko	195

Albánie	198
Jugoslávie	200
Velmoci a Balkán (1944/1945)	205
<hr/>	
Část IV. Balkán za studené války (1945–1989)	209
Cesty k moci (1945–1953)	210
Albánie: Sovětizace bez Sovětů	212
Bulharsko: Represe a sovětizace	217
Jugoslávie: Komunismus svépomocí a rychle	223
Rumunsko: Komunismus v monarchii	233
Řecko: Neúspěšný pokus	239
Závěr	243
Poststalinický otřes (1953–1970)	246
Albánie: Od stalinismu k hoxhismu	247
Bulharsko: Loajální satelit.	
Vznik a upevnění „živkovismu“	251
Jugoslávie: Samosprávný komunismus	260
Rumunsko: Vzdorný satelit	271
Řecko: Hledání demokracie a junta	278
Závěr	283
Rozpad impéria, poststalinismus, reformy, krize (1970–1989)	285
Albánie: Vlastními silami aneb Cesta do pravěku	286
Bulharsko: Živkovovský absolutismus	290
Jugoslávie: Decentralizace a nacionalismus	298
Rumunsko: Éra Ceaușescu	307
Řecko: Od diktatury k demokracii	316
Turecká okupace severního Kypru	318
Závěr	324
<hr/>	
Část V. Transformace 90. let	329
Jihovýchodní Evropa na prahu nové éry	330
Rozpad Jugoslávie	330
Oddělení Slovinska	331
Vyhlášení nezávislosti Makedonie	334
Nezávislost Chorvatska s nezávislými Srby	339
Bosna a Hercegovina: Tragédie tří národů	345
Třetí Jugoslávie	356
Otázka Kosova	358
Albánie	365
Bulharsko	370
Rumunsko	375
Řecko	381

Moldávie – Podněstrí	384
Shrnutí	388
Místo závěru: Vstup do nového tisíciletí – přetrvávající i nové problémy	390
Západní Balkán	392
Albánie	392
Bosna a Hercegovina	393
Makedonie	394
Svazová republika Jugoslávie (Srbsko, Černá Hora)	395
Republika Kosovo	396
Chorvatsko	397
Slovinsko	398
Východní Balkán	399
Bulharsko	399
Rumunsko	400
Moldávie	401
Jižní Balkán	402
Řecko	402
Kypr	402
Balkánské spory	403
<hr/>	
Seznam zkratk	404
Bibliografie	407
Summary	425
Rejstřík	431

PŘEDMLUVA

Tato kniha je výsledkem půlstoletí autorova výzkumu moderních balkánských dějin v našich i zahraničních archivech a knihovnách. A také výsledkem mnohaleté pedagogické činnosti.

Pokud jde o vnitřní strukturu, úvod by měl být skutečným uvedením do problematiky. Jsou zde definovány a vysvětleny pojmy Balkán, Balkánský poloostrov a jihovýchodní Evropa z geografického, kulturního a historického hlediska. Ale také podán velmi stručný vhled do historie jihovýchodní Evropy před rokem 1900.

První část, věnovaná necelým dvěma desetiletím na počátku století, je stručná, protože je respektováno, že pro toto období existuje podrobná práce *Balkán mezi Vídní a Cařihradem*. V meziválečném období se všechny balkánské země vyvíjely v rámci jedné společensko-ekonomické formace a bylo snazší srovnávat je v rámci společných kapitol o zahraniční politice, státním zřízení, politickém a hospodářském vývoji. Především druhá a čtvrtá část se proto liší. Část třetí vychází ze zásadního konfliktu okupace/kolaborace versus rezistence/revoluce. Čtvrtá část, postihující vývoj regionu v letech studené války, respektuje fakt, že většina balkánských zemí se vyvíjela v rámci jedné a zbývající dvě země, Řecko a Kypr, v rámci druhé společensko-ekonomické formace, každá z dílčích tří kapitol této části má pak shrnující úvod a závěr. Poslední, pátá část je původním přehledem vývoje balkánských zemí v 90. letech, opět v rámci jedné společensko-ekonomické formace. Závěr pak je stručným vzhledem do prvního desetiletí nového století, zejména z hlediska toho, jaké problémy si Balkán přinesl z minulého století.

Většina citací v textu je převzata z rozličných edic dokumentů, vydaných materiálů politických stran, případně z archivních spisů. Použité edice jsou uvedené v poznámkovém aparátu nebo v bibliografii v závěru této práce.

Napsat zcela nezařaditou práci o moderních dějinách zemí jihovýchodní Evropy je prakticky nemožné. Každý z balkánských národů má o své a okolních zemích vlastní pravdu, která navíc, i v rámci jednotlivých etnik, se může lišit. Autor se snažil vycházet z klasika moderní německé historiografie Leopolda Rankeho, který tvrdil, že úkolem historika je napsat, „jak to vlastně bylo“. V některých případech autor zvolil vlastní stanovisko, aniž by se po-

koušel tam, kde proti sobě stojí dvě „pravdy“ a nelze zvolit tu pravou, se stavět do role arbitra. Fakt existence rozdílných interpretací je však uveden.

U zeměpisných názvů je používán, v případě, že existuje, český ekvivalent, stejně tak i u jmen panovníků. Datace jsou podle současného (gregoriánského) kalendáře.

Druhou část o historii zemí jihovýchodní Evropy v období mezi dvěma světovými válkami napsal Mgr. Tomáš Chrobák, Ph.D., za což mu srdečně děkuji. Za svými názory si autor plně stojí a nese za ně i odpovědnost.

Poděkování patří recenzentům celého textu, jejichž připomínky byly ve valné většině plně respektovány a velmi napomohly ke zkvalitnění knihy.

ÚVOD

Balkán, resp. Balkánský poloostrov je označení pro rozsáhlou oblast jihovýchodní Evropy o rozloze půl milionu čtverečních kilometrů. Vybíhá do Středozemního moře, obklopen ze západu Jaderským a Jónským mořem, z jihu Thráckým a Egejským mořem a z východu Marmarským a Černým mořem, severní hranice vedou proti proudu Dunaje a Sávy k Terstskému zálivu. Tolik Velký slovník naučný.

Balkánský poloostrov, vystupující jižním směrem do východního Středomoří, tvoří integrální část Evropy. Ale současně přes úzké Egejské moře směřuje do Asie a na jihu k pobřeží Afriky. Je tedy na křižovatce tří kontinentů a, co je důležité, je přístupný. Na rozdíl od Pyrenejí či Alp není Dunaj překážkou, spíš relativně snadným spojem mezi Balkánem a střední Evropou.

Balkán je pojem relativně nový, poprvé se objevil na začátku 19. století. Do té doby se používalo označení „Evropské Turecko“. V následujícím století francouzská a po ní i ostatní západní historiografie začaly používat přesnější termín jihovýchodní Evropa. I mezinárodní organizace balkanistů, založená v polovině 60. let, nese název Asociace pro výzkum jihovýchodní Evropy (Association Internationale D'Etudes du Sud-est Européennes – AISEE).

V čistě zeměpisném smyslu označuje pojem Balkán jen pohoří Stará Planina, které se táhne napříč Bulharskem.

Teprve počátkem 19. století byl z hlediska geopolitického a kulturně geografického vymezen prostor „Evropského Turecka“, a tedy i Balkánu. Patřily sem Bulharsko, Srbsko, Makedonie, Albánie, Bosna a Hercegovina, Černá Hora a Řecko. Ale i rumunská knížectví (byť Rumuni někdy dávají přednost vlastnímu pojmu „karpatský prostor“) a nakonec i Chorvatsko, chápající se jako součást jihovýchodní Evropy, ale současně zdůrazňující historickou a kulturní orientaci na střední Evropu.

V naší práci se nutně muselo objevit Slovinsko, které je sice z historického hlediska nedílnou součástí střední Evropy, ale takřka po celé minulé století bylo součástí Jugoslávie. Totéž platí i o Moldávii (Besarábii), která byla téměř polovinu století součástí Rumunska a i v posledních letech má s ním mnoho společného, a samozřejmě i o Kypru, jehož historie od poloviny minulého století tvoří těžko oddělitelnou součást novodobé historie Řecka. Do jisté míry řečené platí i o Maďarsku a Turecku, které byly po staletí geograficky propojené s předchozími územími a historicky s nimi úzce spjaté.

V historickém a politickém ohledu nelze pojem Balkán jednoznačně odlišit od jihovýchodní Evropy jako celku. Vlivy Uher, Chorvatska a Rumunska na země tvořící vlastní Balkán i vlivy opačné jsou příliš silné, než aby bylo možné vést dělicí čáru.

Postavení Balkánského poloostrova vysvětluje, proč byl tradičně mostem, nebo bitevním polem impérií a kultur.

Staří Řekové vytvořili první civilizační centrum, vděčící za mnohé blízkosti civilizací kolem řek Eufkrat a Tigris. Když se v roce 395 n. l. rozdělilo římské impérium, demarkační linie mezi Západem a Východem šla Balkánem. Východořímská říše – Byzanc ovládla na několik století velkou část Balkánu, která zároveň podléhala východní církvi. Zbytek Balkánu zůstal pod vlivem katolické církve.

Roku 626 se u Cařihradu poprvé objevili Slované a Avaři. Zatímco avarská říše se poměrně rychle rozpadla, slovanské kmeny v 7. století ovládly velkou část poloostrova. Vznikly první raně středověké slovanské státní útvary, V 10. století Chorvatské království, které roku 1102 vstoupilo v personální unii s Uhry a od r. 1526 s Habsburky. Ve 12. století vzniklo Srbské království Nemanjićů s centrem v Kosovu. První bulharská říše v 9. a 10. století zahrnovala Bulharsko, Srbsko, Makedonii, Albánii a severní Řecko, druhá říše bulharských carů pak koncem 13. a počátkem 14. století dnešní Bulharsko, Thrákie a severovýchodní Řecko.

V 11. století procházely Balkánem křižácké výpravy, v roce 1204 křižáci dobyli Cařihrad a vyplenili jej. Ještě dvě století přežívalo Řecké císařství, poslední dědic slávy Byzance. Podobný osud postihl i Srbské a Bulharské království. V polovině 14. století velká morová epidemie vyhladila polovinu obyvatel poloostrova. Další dvě epidemie přišly v první polovině následujícího století.

Objevil se nový nepřítel. Turci po staletí postupovali ze Střední Asie přes Írán a Mezopotámii. V devátém století přijali islám v sunitské podobě. Roku 1326 padla Bursa, vzdálená několik desítek kilometrů od Cařihradu. Syn Osmana Orchan přijal titul sultán, vládce všech věřících (osmanská dynastie pak vydržela do roku 1922). Roku 1453 Turci dobyli Cařihrad.

Osmanská nadvláda začala v Kosovu r. 1389, pak Turci ovládli Bulharsko (1393–1396), Valašsko (1394), Bosnu (1463), Albánii (1468), Hercegovinu (1482), Moldavsko (1512), Černou Horu (1528) a v roce 1529 poprvé obléhali Vídeň.

Bulhaři, Albánci a makedonští a bosenští Slované byli pod osmanskou nadvládou půl tisíciletí, Srbové a Řekové 400 let, Uhry a část Chorvatska „jen“ 150 let. Rumunská knížectví se také půlměsíci podrobila, udržela si však autonomii. Turci ovlivnili vývoj balkánských národů v politickém, společenském i kulturním ohledu na několik století. Boj mezi křesťanským západem a muslimským východem se po dobytí většiny Balkánu Turky ve 14. a dalších stoletích vedl v Uhrách a blížil se střední Evropě.

Když byli v 16. století zastaveni Osmané u Vídně, hranice mezi křížem a půlměsícem vytvořila novou stopu.

Od 17. století osmanskou říši zatlačují Habsburkové. S růstem ruského pozemního impéria a britského námořního impéria se Balkán opět v průběhu 19. století stal zónou konfliktů.

Osmanská nadvláda nad poloostrovem vrcholila v letech 1481–1566, kdy Turci ovládali celý Balkán, kromě západního Chorvatska, které drželi Habsburkové. Okrajové oblasti jako Moldavsko, Valašsko, Sedmihradsko a Maďarsko měly autonomní status. Pak přišel úpadek.

Na osmanskou říši zaútočili Habsburkové. Leopold I. vytvořil koalici s Polskem, Benátkami a Ruskem. V říjnu 1571 loďstvo křesťanských spojenců porazilo Turky v bitvě u Lepanta. Do války proti Osmanům se v dalších desetiletích zapojilo i Rusko. Karlovičským mírem z konce ledna 1699 Habsburkové získali Sedmihradsko, Chorvatsko, Slavonii a celé Uhry, s výjimkou Temešvárského Banátu. Benátky Peloponés a většinu Dalmácie. Rusko, zaměstnané válkou se Švédy, získalo jen právo po dva roky okupovat Azov.

Karlovice znamenaly zvrtný bod v dějinách jihovýchodní Evropy. Nejvíce získala habsburská monarchie, která také hrála primární roli ve válce. Stala se dominantní ve střední Evropě a hranice s osmanskou říší nyní probíhaly podél Drávy, Sávy a Dunaje. Turecké nebezpečí pro Evropu pominulo.

V roce 1711 Rusko vyhlásilo válku osmanské říši a armáda Petra I. postupně prošla polskou Ukrajinou a vpadla do Moldavska, kde obsadila Jasy. Válka skončila ruskou porážkou, na kterou doplatili ti, kdo vyslechli Petrovy výzvy ke spolupráci.

Osmanská říše se „netěšila“ z Karlovičského míru příliš dlouho. Porazila ruskou armádu a Benátčany a opět získala Peloponés. Od roku 1716 byla opět ve válce s habsburskou monarchií, jejíž vojevůdce Evžen Savojský v létě dobyl poslední velkou tureckou pevnost v Uhrách Temešvár. Pak i Bělehrad a vpadl do Srbska. Požarevacký mír z července 1718 přinesl Habsburkům zbytek Uher, větší část Srbska a část Bosny a Valašska. Autorita habsburské monarchie na Balkáně byla veliká.

Rusko, které si uvolnilo ruce po porážce Švédů a uklidnění Poláků, začalo ve druhé polovině 30. let boj o Černé moře. Nejprve byl podroben Krym, pak znovu získán Azov a nakonec ruská armáda vstoupila opět do Moldavska. Vídeň však usoudila, že nebude dál válčit a po nové válce, trvající dva roky, byl podepsán v Bělehradě mír (1739), kterým se habsburská monarchie zřekla všeho, co získala v Požarevaci (s výjimkou Temešvárského Banátu). Rusko nakonec ztratilo Moldavsko i Krym.

V roce 1762 nastoupila na ruský trůn Kateřina Veliká. Začala nová éra ve východoevropské diplomacii. Rusko a Prusko převzaly od Švédů, Poláků a Turků roli vedoucích velmocí ve východní Evropě.

Na několik set let tedy Turci ovládli Albánci, Bulhary, Řeky, Srby a slovan-
ské obyvatelstvo v Bosně a Hercegovině, Makedonii a Černé Hoře a nepřímo
Rumuny. Spletité dějiny, plné dobovačných válek, vítězství jedněch a porážek
druhých, měly za následek vytvoření velmi složité etnické struktury. V bal-
kánském prostoru existuje nakonec na dvacet samostatných jazyků. Vedle
chorvatštiny, makedonštiny, srbštiny, albánštiny a rumunštiny existují jazy-
ky četných menšin Arumunů, Valachů, Turků, Maďarů, Němců, početných
komunit Romů v Rumunsku a Makedonii.

Od konce 18. století probíhal i na Balkáně proces formování novodobých
národů, a to na základě různých kombinací náboženského, jazykového a his-
torického faktoru. Na rozdíl od západní Evropy, kde tyto procesy začaly dříve,
byly ve střední a jihovýchodní Evropě určujícím rysem formování národů
především kulturní aspekty, zejména jazyk, náboženství, vědomí společně
prožitých dějin, včetně historické paměti o vlastním „národním“ státu v mi-
nulosti.

Proces vytváření národa probíhal ve třech fázích – zájem několika učenců
o etnikum, jeho jazyk, kulturu a dějiny; vytvoření národního programu, včet-
ně institucí k jeho realizaci; a konečně masové šíření tohoto programu mezi
ty, kteří se měli stát součástí tvořícího se národa.¹

Bulhaři, Chorvaté, Rumuni, Řekové a Srbové si prošli zhruba ve stejném
čase a se srovnatelnými rysy zmíněnými třemi fázemi národního obrození,
zformováním moderního novodobého národa a vytyčením požadavku vytvo-
ření nezávislého moderního státu.

Albánci se jako národ konstitovali až na přelomu 19. a 20. století. Bosen-
ští muslimové a Makedonci se stali národem ještě později.

Jako první v 19. století proti osmanské říši povstali Srbové. V roce 1804
začalo povstání, které se brzy proměnilo ve válku za nezávislost, z obou
stran vedenou s krutostí. Boje skončily v roce 1817 a Srbsko získalo vnitřní
autonomii, která se rychle změnila ve faktickou nezávislost. V čele knížectví,
které od roku 1881 povýšilo na království, se střídaly dynastie Obrenovićů
a Karadjordjevićů. V letech 1876 a 1885 srbští vládcí přivedli svůj stát na po-
kraj záhuby, když je po prohrané válce s osmanskou říší a pak s Bulharskem
zachránil jen přímý zásah carského Ruska.

Druhým centrem obnovující se srbské státnosti byla od počátku století
Černá Hora. Černoohorský kníže Danilo I. Petrović se proti tureckým snahám
zlikvidovat nezávislé postavení Černé Hory opíral o podporu velmocí, přede-
evším Ruska.

1 Podle známé klasifikace profesora M. Hrocha. Viz Miroslav Hroch, *Obrození malých evropských
národů*, Praha 1971; též, *Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v kompa-
rativní perspektivě*, Praha 1996.

V roce 1820 povstalo řecké obyvatelstvo na Peloponésu a postupně se povstání rozšířilo na ostrovy a pevninu. O rok později se v městě Epidaurus sešlo Národní shromáždění, které odmítlo osmanskou nadvládu a vyzvalo k boji za osvobození země. Do roku 1827 bylo povstání téměř potlačeno. Zasáhly velmoci, nejprve anglické, francouzské a ruské námořnictvo rozdrtilo tureckou flotilu ve Středomoří a v roce 1829 ruská armáda zaútočila na Thrákii. Podle mírové smlouvy, podepsané v polovině září, musela Vysoká porta souhlasit s řeckou autonomií, která se o rok později změnila v nezávislost. Na základě dohody velmocí se pak prvním panovníkem stal princ Ota, syn bavorského krále Ludvíka I. Vládl až do roku 1862, kdy díky britským intrikám a po převratu uvolnil místo dynastii Holstein-Glücksburg. O dva roky později byly k Řecku připojeny Jónské ostrovy a v roce 1881 Thesálie.

Dunajská knížectví Moldavsko a Valašsko byla od počátku osmanské nadvlády svým způsobem autonomní. Za rusko-tureckých válek v 17. a 18. století byla vždy nakrátko obsazena ruskou armádou, drinopolským mírem z roku 1829 byla potvrzena ruská privilegia v knížectvích a zrušena jejich povinnost odvodů sultánovi. Petrohrad, který již v roce 1812 anektoval východní část Moldavského knížectví Besarábii, cílevědomě využíval faktu okupace knížectví ruskou armádou k zamýšlenému následnému připojení. Jen tlak ostatních velmocí to zastavil. Když byl koncem 50. let zvolen Alexandru Ion Cuza současně moldavským i valašským knížetem, obě knížectví byla spojena nejprve dynasticky a od roku 1862 i státoprávně. Rusku po prohrané krymské válce nezbylo než souhlasit.

V polovině 70. let začala velká východní krize. V létě 1875 se vzbouřili křesťanští rolníci v Hercegovině a konflikt rychle zachvátil i Bosnu. Povstalci nejprve žádali autonomii, rychle však Chorvaté vystoupili s přáním připojení k rakousko-uherské monarchii a Srbové k Srbsku. O rok později povstali Bulhaři, jejich dvě povstání však byla krutě potlačena a svět se dovídal o krutém zacházení s rebely ze strany místní muslimské domobrany (bašibozuků). Na podporu bosenských povstalců se rozhodlo vystoupit i Srbsko a Černá Hora a obě knížectví vyhlásila Turecku válku. Povstání v Bosně bylo potlačeno a srbská a černohorská armáda stála před katastrofou.

Ruská vláda si zajistila nejprve neutralitu Rakousko-Uherska a koncem dubna 1877 Rusko vyhlásilo Vysoké portě válku. Připojilo se i Rumunsko a Srbsko.

Turecko nakonec kapitulovalo a v San Stefanu, vzdáleném necelých dvacet kilometrů od Istanbulu, 3. března 1878 podepsalo předběžnou mírovou smlouvu. Podle ní mělo vzniknout „Velké Bulharsko“, zahrnující území mezi Dunajem a Egejským mořem a téměř celou Makedonií, jako formálně vazalský stát, ve skutečnosti však plně nezávislý. Vysoká porta měla uznat plnou nezávislost Rumunska, Srbska a Černé Hory a územně je rozšířit. Autonomii měla získat i Bosna.

Sanstefanskou smlouvu odmítly všechny velmoci, protože by neúměrně posílila Rusko, které by přes „Velké Bulharsko“ získalo přístup k Jaderskému moři. A spokojeny nebyly ani malé státy, Rumunsko mělo opět ztratit Besarábii, Řecko mělo vlastní nároky v Makedonii, stejně jako Srbsko.

Proto se v polovině června 1878 sešel v Berlíně mezinárodní kongres, který po měsíci jednání vyústil ve smlouvu s Tureckem, která v hlavních rysech upravila poměry na Balkáně až do balkánských válek.

Z „Velkého Bulharska“ zůstalo knížectví (formálně závislé na sultánovi, ve skutečnosti nezávislé) na nesporně bulharském území mezi Starou planinou a Dunajem, na území na jih od něj vznikl autonomní útvar Východní Rumélie v čele s guvernérem, jmenovaným sultánem, ale s vlastním parlamentem a vládou. Makedonie a Thrákie byly vráceny osmanské říši. Černá Hora, Rumunsko a Srbsko byly uznány za zcela nezávislé. Bosna a Hercegovina byla předána do správy Rakousko-Uhersku, při uznání formální svrchovanosti sultána. Menší územní zisky byly přiznány Srbsku, Rumunsko muselo postoupit Rusku Besarábii a výměnou získalo úrodnou severní Dobrudžu.

Berlínský kongres byl v nových balkánských státech chápán jako nespravedlivý a je tak ostatně chápán v národních historiografiích i dnes. Vlastně ani nemohl splnit objektivně nesplnitelné požadavky jednotlivých národů, jejichž „velké ideje“ se většinou i vzájemně překrývaly kvůli promíšenosti etnik.

Spokojené byly nakonec některé velmoci. Především Velká Británie, která získala důležitý středomořský ostrov Kypr a krátce nato ovládla i Egypt. Rakousko-Uhersko získalo právo okupovat Bosnu a Hercegovinu a Novopazarský sandžak a v Srbsku potenciálního nepřítele. Rusko prohrálo a právem se cítilo připraveno o výsledky války.

Malé balkánské státy zůstaly vazalskými zeměmi, odkázanými na blahovůli velmocí, v politické i hospodářské oblasti zcela závislými na vnější pomoci, skutečným „zadním dvorem Evropy“. Všechny byly zoufale chudé. Základem jejich ekonomiky bylo zaostalé zemědělství. Měly sice liberální ústavy, převzaté ze Západu, které však nefungovaly. Svévole vedené hranice učinily ze všech balkánských zemí nepřátele. Bojovalo se o Makedonii, Thráki, Dobrudžu, Besarábii, Sedmihradsko.

V roce 1885 byla Východní Rumélie připojena k Bulharsku. Bylo to nepochybně porušení Berlínské smlouvy, ale většina velmocí neprotestovala. Zato sousední státy ano a Srbsko se rozhodlo pro válku, spoléhajíc na větší počet a lepší technické vybavení své armády. Bylo však poraženo a jen zásah Rakousko-Uherska je zachránil před katastrofou. O rok později se bulharským panovníkem stal favorit Berlína Ferdinand Koburský.

V Rumunsku, kde nastoupil v roce 1866 nový panovník Carol I. z dynastie Hohenzollernů-Sigmaringen, se střídali u vlády konzervativci a liberálové. Ti druzí, vedení zkušeným Ionem Brătianu, se snažili prosazovat průmyslový rozvoj země, když po deseti letech přišli k moci konzervativci, podporovali

spíše zájmy velkostatkářů svým tvrzením, že Rumunsko by mělo zůstat agrárním státem, který si svým vývozem zemědělské produkce zajistí dovoz průmyslových výrobků z Evropy.

V Řecku, které nadále zůstávalo především agrárním státem, vznik domácí průmyslové buržoazie vedl ke změně struktury politického života, když „staré“ politické strany nahradila nová politická uskupení. Nová konzervativní národní strana, reprezentující buržoazii a značnou část inteligence, prosazovala ideu modernizace. Tajné řecké organizace podporovaly prořecká hnutí v Makedonii a Thrákii. V roce 1897 napjaté vztahy s Portou přerostly ve válku, ve které byla řecká armáda poražena. Jen zákrok velmocí zachránil zemi před porážkou.

Srbské knížectví po celá 80. léta usilovalo o etnickou homogenizaci. Z nově získaných území Šumadije a jižního Srbska byli vyhnáni Albánci a pak i většina muslimů. Zůstala jen malá část dosud početné muslimské obce, málo početní Arumuni a několik tisíc židů. Do nově připojených oblastí se stěhovali Srbové, kterým byla přidělována půda muslimských statkářů. Modernizace zaostávala. Naprostá většina obyvatel žila na vesnici, kde pracovala v malých a středních hospodářstvích. Systém politických stran se omezil na liberály, prosazující proruskou orientaci a pokrokovou stranu, posléze radikální stranu. Nejsilnějším hráčem na politické scéně byl však panovník Milan Obrenović, kterého ryzí pragmatismus vedl k těsnější spolupráci s Rakousko-Uherskem. V roce 1882 se Srbsko stalo královstvím. V posledních dvaceti letech století se dostali do čela radikálové, orientující se na venkovské voliče, ale především usilující o reformy, které by vedly k modernizaci.

Po roce 1878 zůstalo Turecku poslední větší území v Evropě, a to Makedonie a Thrákie. Většinu obyvatelstva tvořili slovanští rolníci, kteří ani nevěděli, zda jsou Bulhaři, nebo Srbové. Na území vznášeli historické nároky Bulhaři i Srbové, ale i Řekové, kteří tvrdili, že slovanští Makedonci jsou poslovanštění Řekové. Z odhadovaných čtyř milionů obyvatel na konci 19. století byly dva miliony Slovanů (srbský a bulharský odhad). Podle osmanských statistik žilo na území na dva a půl milionu lidí, z nichž 52 % byli Slované, 22 % Turci a 10 % Řekové.

Po roce 1878 se v soudobém evropském tisku „makedonské poměry“ staly symbolem anarchie a terorismu. Tajné řecké, srbské a bulharské společnosti napadaly orgány turecké správy a snažily se terorem získat vliv na obyvatelstvo. V Bulharsku vznikla Vnitřní makedonsko-odrinská revoluční organizace (VMORO), která usilovala o připojení Makedonie k Bulharsku. Ač byla situace kolem národnostního složení v Makedonii velmi komplikovaná, lze konstatovat, že většina slovanského obyvatelstva, pokud již lidé měli nějaké národní uvědomění, se tehdy považovala spíše za Bulhary.

V době velké východní krize se Albánci začali konstituovat jako novodobý národ. V létě vznikla v kosovském Prizrenu první celoalbánská organizace

Prizrenská liga. Odmítla rozhodnutí berlínského kongresu, který odevzdal město Ulcinj s okolím Černé Hoře, a požadovala sjednocení albánského obyvatelstva do jediného autonomního celku. I když byla po třech letech rozehnána, její program se stal základem pozdějšího úsilí o vytvoření „Velké Albánie“.

Berlínský kongres svými rozhodnutími zatížil Balkán hypotékou. Rusko, které se již vidělo před cílem, bylo zatlačeno zpátky. Formovaly se budoucí Trojspolek a Trojdohoda. Na samotném poloostrově nebylo nic vyřešeno. Balkán dál byl místem napětí a sporů. Mezi balkánskými státy probíhala gerilová válka, teroristické útoky a iredentistická agitace. Jihoslované v monarchii snili o autonomii a v Chorvatsku maďarské úřady vyráběly důkazy o velkosrbských plánech a v Sedmihradsku tvrdě potlačovaly jakékoli rumunské sny o alespoň zrovnoprávnění.

Balkán tvořila podle rakouského historika Michaela Weithmanna „soustava nárazníkových pásem, satelitů a vazalských států“. Masa, která je tu vždy k dispozici pro manévrování v rámci teritoriálního vyrovnávání zájmů velmocí. Skutečně suverénní nebyl žádný balkánský stát. Z hlediska ekonomie byly všechny udržovány na takové úrovni, která znemožňovala životaschopnost, takže byly závislé na vnější pomoci. Z historických důvodů neměly balkánské státy žádné společné zájmy. Vládly jim cizí dynastie – v Řecku, Rumunsku a Bulharsku, nebo z ciziny placení vládcové – v Srbsku (Vídni) a v Černé Hoře (Petrohradem).²

Každá velmoc sledovala na Balkáně vlastní zájmy, žádná neměla zájem uvolnit napětí v tamních konfliktech. Bismarck to bezohledně přiznal: „Kdyby se nám podařilo udržet orientální vřed otevřený, byl by to triumf státnického umění.“

2 Michael W. Weithmann, *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*, Praha 1996, s. 229.

**ČÁST I.
BALKÁN NA POČÁTKU 20. STOLETÍ
(1900-1918)**

NA PŘELOMU STOLETÍ

Do nového století vstupovali lidé ze zemí jihovýchodní Evropy s řadou představ o novém a lepším životě. Některé národy se v právě skončeném století dočkaly realizace snu o vytvoření nezávislého národního státu. Ještě v jeho první polovině se objevilo nezávislé Řecko (1830) a po berlínském kongresu (1878) Srbsko, Černá Hora a Rumunsko. Bulharsko si na plnou nezávislost muselo počkat do roku 1908 a Albánie ještě o čtyři roky více.

Nikomu se nepodařilo vše a plány o Velkém Bulharsku, Velkém Rumunsku, Velkém Srbsku, Velké Albánii a Velkém Řecku zdaleka nebyly realizovány. Na prahu nového století ještě valná část obyvatel Balkánu, respektive vládnoucích elit, nedospěla k realizaci národních snů. Turecko stále ještě ovládalo Makedonii a Thrákií, Jihoslované žili pod nadvládou habsburské monarchie.

Balkán na konci 19. století

BULHARSKO

Novým hlavním městem Bulharského knížectví se stala Sofie ještě koncem 70. let. Bylo to jediné větší město, které mělo na počátku století na sto tisíc obyvatel. V 90. letech byla otevřena první železnice z Paříže přes Sofii do Istanbulu. V téže době se podařilo stabilizovat zahraničněpolitické postavení knížectví, poté co velmoci postupně uznaly právoplatnost volby nového knížete šestadvacetiletého Ferdinanda Koburského v roce 1887. Když nový bulharský kníže Ferdinand I. souhlasil, aby jeho syn Boris přestoupil na pravoslavnou víru, získal na svou stranu podporu i Ruska, dosud orientovaného plně prosrbsky.

I když bylo Bulharsko již více než tři desetiletí fakticky nezávislým státem s vlastním diplomatickým zastoupením v zahraničí, byl kníže stále ještě formálně sultánovým vazalem a ve Východní Rumélii byl pouze guvernérem. K anulování vazalského stavu, které by znamenalo porušení Berlínské smlouvy, bylo třeba souhlasu jedné z velmocí a ten dalo Rakousko-Uhersko, kterému měla právě vypršet třicetiletá okupace Bosny a Hercegoviny.

Dne 22. září 1908 byla v Tárnovu vyhlášena nezávislost Bulharska, ne již knížectví, ale carství v čele s „carem všech Bulharů“ Ferdinandem I. Turci se zpočátku odmítali smířit s jednostranným vyhlášením nezávislosti, pro ostatní velmoci, plně zaměstnané anexí Bosny, to byla jen okrajová otázka. Rusko se „ujalo“ Bulharska a vyjednálo s Istanbulem finanční náhradu za ztrátu Východní Rumélie tak, že Turecku odpustilo část splátek reparací, stanovených v roce 1878. V dubnu uznala Vysoká porta nezávislost Bulharska a pak následovaly i další státy.

Bulharsko mělo šanci považovat se z hlediska hospodářského i vojenského za vedoucí mocnost na Balkáně. Nadále však zůstávalo především agrárním státem, se slabě vyvinutým politickým systémem, slabou ekonomikou a vládami, které neustále půjčkami a vydáváním nových obligací jen prohlubovaly rozpočtový schodek.

Hlavní otázkou byl po vzniku samostatného Bulharska problém Makedonie. Ve středověku byla součástí starého bulharského státu. V 19. století byla jedním z center národního bulharského obrození. Nárok na toto území si však činilo i Řecko a v menší míře i Srbsko. Bulharská pravoslavná církev byla koncem století v zemi nejpočetnější, ovšem její snahy o posilování národního uvědomění obyvatelstva narážely na aktivity srbské a řecké.

Koncem 90. let 19. století vznikla Vnitřní makedonsko-odrinská revoluční organizace (VMORO), usilující všemi prostředky, včetně ozbrojeného boje, o získání celé Makedonie pro Bulharsko.

Počátkem srpna 1903, na den sv. Ilji (Eliáše – podle juliánského kalendáře 20. července), vypuklo v bitolském vilájetu povstání slovanského obyvatelstva, které se rychle rozšířilo. V horském Kruševu byla dokonce vyhlášena

„Kruševská republika“, která vydržela jen deset dní, než celé povstání potlačila turecká armáda.

Bulharská veřejnost požadovala vojenský zásah na podporu povstalců, avšak velmoci takové řešení rozhodně odmítly. Proti čtvrt milionu tureckých vojáků a dobrovolníků z pomocných oddílů, tzv. bašibozuků, neměli povstalci šanci. Téměř pět tisíc povstalců zahynulo a na 30 tisíc jich uprchlo do Bulharska. Turci vypálili na dvě stě vesnic.³

O měsíc později vypuklo povstání v Thrákii.

SRBSKO

V Srbsku se po zavraždění posledního panovníka z rodu Obrenovičů v květnu 1903 dostala na trůn opět dynastie Karadjordjevičů. Petr Karadjordjevič žil až dosud v zahraničí, naposledy ve Švýcarsku. Vystudoval francouzskou školu v Saint Cyr a aktivně se zúčastnil prusko-francouzské války a protitureckého povstání v Bosně roku 1875. Hned po nástupu slíbil dodržovat stávající ústavu a skoncovat s pokusy o ustavení autoritativního režimu. Slib dodržel a opíral se o předáky politických stran, zejména Nikolu Pašiče z radikální strany.

Srbsko však bylo zaostalý, převážně agrární stát. Více než 80 % obyvatelstva tvořili nevzdělaní rolníci, kteří neomezeně věřili Pašičovi, neboť: „Baja ví, co dělá.“ Analfabetů bylo v té době na venkově 85 % a ve městech 45 %. Industrializace se Srbsku vyhnula.

Velkou roli hrála v Srbsku tradičně armáda. Jestliže tehdy měla země 2,6 milionů obyvatel, pak 150 tisíc vojáků bylo neopomenutelným mocenským faktorem. Důstojnický sbor, který se považoval za iniciátora zvratu v roce 1903 a představiteli parlamentarismu vysloveně pohrdal, suploval vlastně v srbském nevyzrálém prostředí roli téměř neexistující střední třídy.

Problémové byly vztahy s Rakousko-Uherskem, které ještě zkomplikovala celní válka z roku 1906 (tzv. prasečí válka). Trvala dva roky a Srbsko nahradilo ekonomické vztahy s monarchií exportem do západní Evropy. V roce 1908 rozhodně protestovalo proti rakousko-uherské anexi Bosny a Hercegoviny. Jedním z důsledků anexe se stal v říjnu 1908 vznik organizace Národní obrana, která si dala za cíl boj za národní jednotu všech Srbů. Radikálové se odtrhli a v roce 1911 vytvořili organizaci Sjedení, nebo smrt, v publicistice pak nazývanou Černá ruka, která usilovala o sjednocení všech jižních Slovanů pod Srbskem, v podobné roli jako sehrálo Sardinské království (Piemont) při sjednocení Itálie.

Nová srbská vláda pokračovala v politice zájmu o Makedonii, kde od konce století zaznamenala první větší úspěchy v přesvědčování dosud národně

3 Důsledky povstání: Jan Rychlík a kol., *Mezi Vídní a Cařihradem 1. Utváření balkánských národů*, Praha 2009, s. 307.

nerozhodnutých slovanských obyvatel země, že jsou Srbové, a nikoli Bulhaři nebo Řekové. Do roku 1900 vzniklo v Makedonii 260 srbských škol. Srbsko také finančně podporovalo gerilové oddíly četníků, bojující s tureckou mocí.

ČERNÁ HORA

V sousední Černé Hoře vládl již čtyřicet let kníže Nikola. Sám se cítil být Srbem, stejně jako většina jeho poddaných, a jeho přáním bylo zasednout na trůn v Bělehradě. Nemohl ale ignorovat vzrůstající prestiž Srbska mezi vznikající černohorskou inteligencí, která si uvědomovala, jak, i v porovnání s nevysokým standardem Srbska, je jejich země s přežitky kmenového uspořádání zaostalá. V srpnu 1910, u příležitosti 50. jubilea svého panování, povýšil Nikola Černou Horu na království.

RUMUNSKO

Rumunsko bylo královstvím již od roku 1881. Král Carol I. a spolu s ním vládnoucí strany liberální a konzervativní usilovně budovali moderní stát, který zahraničněpoliticky napojili v roce 1883 na budoucí Trojspolek.

Koncem 19. století zemi postihla vážná hospodářská krize. U příležitosti jubilea čtyřiceti let vlády krále Carola vláda všechny Rumuny přesvědčovala, jak je vše v pořádku. Zejména v porovnání se sousedy, kteří často experimentovali s rolnickými vzpourami, politickým násilím a ostatními druhy „balkánských“ nepříjemností, že je Rumunsko vzorem sociální harmonie, mírového rozvoje a žádných politických změn.

Ve skutečnosti Rumunsko vstoupilo do 20. století s velkým ekonomickým zpožděním. Feudální přežitky dál v zemi přetrvávaly a navíc její ekonomiku ovládal zahraniční kapitál. Průmyslová revoluce byla nakonec dovršena až v nadcházejícím století. Za více jak třicet let, od získání nezávislosti do začátku první světové války, Rumunsko udělalo nejmenší pokrok ze všech balkánských zemí. V roce 1914 jen 1,5 % národního bohatství bylo investováno v průmyslu. Rumunský export ze 75 % tvořily zemědělské výrobky. Před počátkem války sice ropná pole kolem Ploiești produkovala na dva miliony tun ropy, avšak téměř sto procent investic, a tedy i zisku patřilo zahraničnímu kapitálu. Koncem 80. let stát vykoupil celý železniční systém, který v roce 1914 již tvořilo 2500 kilometrů tratí. Ekonomiku podvazovaly velké vojenské výdaje. Stále více se dováželo než vyváželo a rostla zahraniční zadluženost. Teprve kolem roku 1900 se podařilo dosáhnout jisté vyrovnanosti v zahraničním obchodě a snížit zahraniční zadluženost.

Vládnoucí konzervativci dál odmítali agrární reformu. Přitom nerovnost v rozdělení půdy neměla nikde v Evropě obdoby, pět tisíc velkostatkářů vlastnilo přes polovinu veškeré zemědělské půdy, naopak přes 85 % rumunských

rolníků nemělo půdu žádnou. Vaz konzervativní vládě zlomilo masové selské povstání v roce 1907, při jehož potlačování armáda zabila na jedenáct tisíc lidí. Byl otřesen mýtus vzorového a stabilního Rumunska, stejně jako i představa o učenlivém a dlouho ochotně trpícím rolnictvu.

RUMUNI V RAKOUSKO-UHERSKÉ MONARCHII A V RUSKU

V uherské části monarchie žily téměř tři miliony Rumunů. Koncem 19. století vrcholila maďarizace a měnila se jména lidí lokalit, řek a pohoří. V čele rumunského odporu v Sedmihradsku a Banátu stála Rumunská národní strana a Rumuni si získali morální podporu ostatní Evropy. Nová generace vůdců sedmihradských Rumunů se opírala o podporu liberálů z království. Její program byl aktivistický a zásadně odmítal od počátku století novou vlnu násilné maďarizace. V roce 1905 se několik rumunských poslanců dostalo do uherského parlamentu a spolu s dvěma Srby a jedním Slovákem bojovali proti existujícím menšinovým zákonům. Po nových parlamentních volbách se do parlamentu dostalo již 15 rumunských poslanců. Snahy národní strany o dohodu s budapeštskou vládou však nikam nevedly.

V Bukovině, která patřila k předlitavské části monarchie, několik set tisíc lidí patřících k rumunské národnosti, odolávalo germanizačním tlakům, které podporovala židovská a ukrajinská migrace. Rumunská národní strana Bukoviny zastupovala především zájmy velkostatkářů, úředníků a intelektuálů a kladla jen malý odpor odnárodňovací politice rakouských úřadů, byla prorakouská a loajální až do roku 1917.

V Besarábii žilo na začátku století na dva miliony lidí. Rumuni tvořili již jen necelou polovinu, byl to důsledek násilné rusifikace v posledních desetiletích a velkých migrací ruského, ukrajinského a židovského obyvatelstva z okolních gubernií.

ŘECKÁ „VELKÁ MYŠLENKA“

Koncem 90. let vypukla řecko-turecká válka, spjatá s protitureckým povstáním na Krétě a vojenskými srážkami mezi řeckou a tureckou armádou v Thesálii. Pro Řecko se vyvíjela katastrofálně a jen zásah velmocí donutil sultána Abdulhamida II. zastavit postup vojsk a souhlasit s příměřím. Mírová smlouva, podepsaná v Istanbulu v prosinci 1897, zajistila Krétě plnou autonomii s jen formální závislostí na osmanském státu.

Řecko se po prohrané válce ocitlo na deset let v hluboké krizi, která se odrazila na všech úsecích státního a veřejného života. Proces modernizace hospodářského života se na některých úsecích zastavil. Agrární otázka nebyla řešena. Za pouhých deset let se v zemi vystříдалo 12 vlád. Ve společnosti převládly pocity frustrace, zklamání a deziluze.

Pravice se „vyžívala“ v demonstracích na protest proti zavádění jednoduchého „lidového jazyka“ (dimotiki) místo umělého spisovného jazyka (kathareusa), zavedeného v roce 1849.⁴ Společnost ale prožívala dění v Makedonii, kde aktivity probulharských a autonomistických sil vyústily počátkem srpna 1903 v tzv. ilindenské povstání.

Povstání nebylo zaměřené jen proti osmanské říši, ale i proti řeckým aspiracím v Makedonii. V letech 1904–1908 probíhal v Makedonii nemilosrdný boj, orientovaný většinou na boj mezi jinonárodními povstaleckými oddíly než proti samotnému Turecku. Vlády Bulharska, Srbska a Řecka zůstávaly navenek stranou, ve skutečnosti však povstalce podporovaly. V době mladoturecké revoluce⁵ v roce 1908/1909 došlo k dočasnému přerušení „makedonského zápasu“. Když však mladoturci, původně slibující spravedlivé řešení národností otázky a nastolení svobody, zklamali, boje v Makedonii pokračovaly, tentokrát s větším akcentem na protiosmanství.

Hlavní silou nespokojenosti se stala v roce 1909 založená Vojenská liga, která si koncem srpna vynutila změnu vlády („revoluce Gudí“ – podle čtvrti v Athénách, kde povstání začalo). Za svého vůdce si nakonec vybrala „Velkého Kréťana“ Eleftheria Venizelose, který do řecké politiky vstoupil po parlamentních volbách v létě 1910, poté co odstoupil z funkce ministerského předsedy na Krétě.

Venizelos dal králi Jiřímu jasně najevo, že neusiluje o odstranění stávajícího systému, ale jen o jeho modernizaci. Chtěl realizovat program „obnovy“ Řecka, aby se stabilizovalo a europeizovalo své hospodářské a politické poměry. Program obsahoval řadu modernizačních a reformních kroků, které bylo možné realizovat po prosincovém vítězství Venizelovy liberální strany v parlamentních volbách. Jedním z prvních kroků nového parlamentu bylo přijetí nové ústavy v létě 1911 a hned poté následovalo schválení více než tři set zákonů zavádějících nová demokratická a liberální opatření, mj. rozšíření občanských práv a svobod, zavedení bezplatné a povinné školní docházky, ale i reorganizaci daňového systému, změny v oblasti pracovního práva a sociální péče. Ne vše bylo pro nedostatek financí uvedeno v život a Řecko dál zaostávalo za modernizačními kroky západní Evropy.

Kromě vnitropolitických záměrů sledovala reformní opatření jeden společný cíl – vytvoření podmínek pro realizaci „Velké myšlenky“, plánu

4 Konzervativci protestovali proti překladu Bible a Aischyla do lidového jazyka dimotiki. Spory o podobu oficiálního jazyka trvaly až do roku 1976, kdy byla novořečtina, založená na dimotiki, obsahující však i prvky kathareusy, prohlášena za úřední a vyučující řeč.

5 Mladoturecká revoluce – radikální opoziční hnutí „mladých Turků“, vzniklé koncem 19. století, požadovalo odstranění absolutismu a uskutečnění liberálně demokratických reform, včetně obnovy ústavy z roku 1876 a znovuzavedení parlamentarismu. V létě 1908 velitelé vojenských jednotek v Makedonii pod hrozbou tažení na Istanbul přinutili sultána obnovit ústavu a vypsat volby. Pokus zvrátit nastolenou cestu byl likvidován vojenským převratem v jara 1909, sultán byl sesazen a „mladoturci“ nastolili diktaturu, prosazující myšlenky panturkismu.

na osvobození všech Řeků z osmanského područí a jejich spojení v jednom státě.

K realizaci ambiciózního plánu potřeboval Venizelos spojence a našel je v Dohodě a vytvářející se protiturecké koalici na Balkáně. Vzájemná konfrontace slovanských komitů a řeckých andartů v Makedonii byla přerušena a Řecko podepsalo se Srbskem tajnou spojeneckou dohodu a jednalo i s Bulharskem.

Na sklonku léta 1912 dospěly země Balkánského svazu k rozhodnutí zahájit co nejdříve válku proti osmanské říši. Především šlo o snahu zabránit vytvoření albánského autonomního státu, který by se stal nástrojem mocenského vlivu Rakousko-Uherska a Itálie a bránil by jejich vlastní územní expanzi na úkor Albánie.

BOSENSKÁ KRIZE

Velká část jihovýchodní Evropy stále ještě patřila Rakousko-Uhersku. V rámci duální monarchie žili Slovinci, Chorvaté, Srbové a Rumuni, ale i národně ještě nevyhranění slovanští muslimové v Bosně.

Počátkem prosince 1907 rozhodla rakousko-uherská vláda o anexi Bosny a Hercegoviny, kterou monarchie od roku 1878 okupovala na základě Berlínské smlouvy. Mladoturecká revoluce přiměla Vídeň provést dlouho připravovaný úmysl přivtělení Bosny a Hercegoviny, aby se osmanská říše nemohla hlásit o svá historická práva s tvrzením, že pominuly důvody, pro něž bylo Rakousko-Uhersko pověřeno správou obou provincií. K tomu, aby se anexe mohla uskutečnit, bylo třeba náležitě přípravy.

Především bylo třeba nějak „neutralizovat“ Srbsko, nijak se netající svými bosenskými ambicemi. Ale také početné Srby žijící v monarchii, a proto se předpokladem úspěchu anekčního plánu mělo stát zabezpečení vhodného zázemí v Chorvatsku. Ve zdejším sněmu však měla většinu koalice chorvatských a srbských stran, proto byl sněm rozpuštěn a nový chorvatský bán Rauch dostal za úkol likvidovat chorvatsko-srbskou koalici a s ní pohřbít i myšlenku chorvatsko-srbské spolupráce.

Od jara 1908 chorvatské úřady na pokyn ministra zahraničí Aehrenthala shromažďovaly potřebnou „dokumentaci“, aby mohli být chorvatští Srbové obviněni z příprav na připojení jihoslovanských oblastí monarchie k Srbsku. Když byla 6. října 1908 vyhlášena anexe Bosny a Hercegoviny, monarchie provedla částečnou mobilizaci a v Záhřebu vůdce prohabsburské chorvatské Strany čistého práva Frank organizoval zvláštní chorvatské legie, které se měly účastnit bojů proti „srbským a černohorským bandám“. Současně bylo obviněno přes padesát „srbských veležrádců“ z Chorvatska, Slavonie a Dalmácie. Proces, který začal v Záhřebu počátkem března 1909, byl ostudou rakousko-uherské justice a celoevropskou blamáží pro Vídeň, byť skončil odsouzením zhruba poloviny obžalovaných.

Anexe byla vyhlášena císařovou proklamací k obyvatelům Bosny a Hercegoviny ze 6. října 1908. Vyvolala mezinárodní krizi, za které vynikly rozpory, dělící již stále jasněji evropské mocnosti na dva proti sobě stojící tábory. Nakonec však evropská diplomacie anexi uznala.

Anexe Bosny a Hercegoviny přímo souvisela s vyhlášením úplné nezávislosti Bulharska. Car Ferdinand I. se o tom dohodl s Františkem Josefem I. Bez souhlasu alespoň jednoho ze signatářů Berlínské mírové smlouvy z roku 1878 by se totiž Bulharsko neodvážilo úplnou samostatnost vyhlásit.⁶

VELMOCI A BALKÁN

Pro Rusko a Rakousko-Uhersko, které již tradičně měly na Balkáně hlavní slovo, byla složitá situace v celém regionu podnětem k oživení staré rivality. Koncem 19. století byl ruský vliv na poloostrově redukován na minimum. Rumunsko a Srbsko se od 80. let orientovaly na Vídeň a Bulharsko, přičleněné na konferenci v Berlíně ostatními velmocemi Rusku jako sféra vlivu (byť podstatně zmenšené, a ne v rozsahu San Stefana), se tvářilo dost nezávisle. Car Alexandr III. označil černohorského Nikolu za jediného věrného přítele Ruska na Balkáně. V roce 1897 uzavřelo Rusko s Rakousko-Uherskem dohodu, která na dalších deset let udržovala status quo. Obě velmoci si z rozdílných důvodů přály, aby na Balkáně byl klid a aby malé tamní státy příliš nezávisle nevystupovaly proti osmanské říši.

Po katastrofálních porážkách, které carská říše utrpěla od Japonců v roce 1905 a po otřesech způsobených první ruskou revolucí, Petrohrad hledal, jak napravit svou prestiž, a vrací se k dávné sféře svého vlivu: k balkánskému směru. Ruská politika se obrací z Dálného východu zpět do Evropy a po nástupu Karadjodjevićů v Srbsku rychle využije napětí, které vzniklo mezi Bělehradem a Vídní kolem dodávky nových děl pro srbskou armádu a vyústilo v „prasečí válku“.

Rakousko-Uhersko bylo na konci století stále ještě nezpochybnovanou velmocí, v Evropě a zejména na Balkáně bytostně zainteresovanou na zachování stávajících poměrů a mocenské rovnováhy. Anexe Bosny a Hercegoviny byla nesporně úspěch politiky ministra Aehrenthala, další vývoj však ukázal, že to bylo spíš Pyrrhovo vítězství. Závislost monarchie na Německu, které pomohlo „eliminovat“ ruský odpor vůči anexi, zesílila a její autorita u ostatních poklesla. Vídeň se např. již nezúčastnila jednání mezinárodní kontrolní komise pro stále ještě tureckou Makedonii a vyklidila posádky ze Sandžaku, aby si usmířila osmanskou říši za anexi.

6 Bosna a Hercegovina se stala zemí, spravovanou společným ministerstvem financí ve Vídni, s ústavou a vlastním sněmem, který měl v kompetenci školské, církevní a hospodářské otázky a byl volen v náboženských kuriích (pravoslavných poslanců bylo 31, muslimů 24, katolíků 16).

Ruská diplomacie, která toužila se za blamáž kolem anexe Bosny monarchii „odškodnit“, byla na Balkáně opět velmi aktivní a snažila se sblížit malé balkánské státy, především Bulharsko a Srbsko. Cílem bylo vytvoření aliance proti rakousko-uherské monarchii. V Bělehradě a Sofii však pomýšleli spíše na konečné zúčtování s osmanskou říší, oslabenou válkou s Itálií o Tripolsko.

BALKÁNSKÉ VÁLKY (1912–1913)⁷

Před příchodem jara 1912 se vytvořilo svérázné společenství Srbska, Bulharska, Černé Hory a Řecka proti zbytkům dosud existujícího „evropského Turecka“. Díky především ruské diplomacii se podařilo sjednotit země s rozličnými a mnohdy protikladnými zájmy. Navzájem se křížící požadavky, především územní, mezi Bulharskem a Srbskem, měly být záměrně prozatím odsunuty (jako „sporné zóny“, o kterých měl v případě úspěchu rozhodnout ruský car), aby mohlo být dosaženo hlavního cíle, tedy zničení osmanského panství v Evropě.

Osmanská říše, oslabená mladotureckou revolucí a porážkou v koloniální válce s Itálií o Tripolsko, čelila značné přesile spojeneckých armád v Kosovu, Makedonii a Thrákii. Země Balkánského svazu postavily 650 tisíc zkušených a nadšených vojáků proti 420 tisícům vojáků turecké armády.

Jako první na Turecko zaútočila 8. října 1912 Černá Hora, o devět dní později Bulharsko, Srbsko a Řecko. Rozhodující vítězství srbské armády, které velel korunní princ Alexandr, ve dvoudenní bitvě u Kumanova v říjnu vyústilo v obsazení Skopje. Do konce listopadu Srbové ovládli Novi Pazar, Bitolu a Kjustendil. Srbská vojska současně vstoupila na území severní Albánie a obsadila Tiranu a Drač.

Řekové pronikli přes dobře bráněný horský průsmyk Kamvunia do Makedonie a jako první ze spojenců převzali od Turků Soluň, kde se málem střetli se spěchající sem srbskou armádou.

Bulhaři, kteří museli bojovat s větší částí tureckých vojsk v Thrákii, byli nakonec tureckou armádou zadrženi na linii Čataldža, pouhých 35 kilometrů před Istanbulem. Padl sen cara, že vtáhne na bílém koni do Cařihradu, přímo ke chrámu Boží Moudrosti. Sofie byla rovněž zklamána, když se velitel největší turecké pevnosti na Balkáně Drinopolu (Edirne), obléhané Srby a Bulhary, vzdal prvním.

V dubnu 1913 černohorské a srbské vojsko převzalo poslední tureckou pevnost na Balkáně Skadar. V polovině května Turecko podepsalo mírovou

7 Julija V. Luneva, *Balkanskije vojny 1912–1913 godov i evropejskije državy*, Novaja i novejšaja istorija, 2013, 1, s. 89; Richard C. Hall, *The Balkan Wars 1912–1913. Prelude to the First World War*, New York 2000.

smlouvu, kterou se zřeklo všech území na západ od linie Midye–Enez i ostrovů v Egejském moři ve prospěch států Balkánského svazu.

Cíle vytyčené v první balkánské válce byly dosaženy – Turecko bylo vytlačeno z Evropy. Avšak to byl jen společný cíl, začínají převažovat nacionální cíle a nyní je zahájeno několikaměsíční dohadování mezi dosavadními spojenci. Bulhaři jsou navýsost nespokojeni se získanými pozicemi. Představy o tom, co kterému státu má být vydáno jako územní kořist, se křížily a nepomáhala ani carská diplomacie, odvolávající se na společnou ortodoxii.⁸

Protože ani Bulharsko, ani Srbsko, ani Řecko nebyly s to se dohodnout o rozdělení Makedonie, žádná z nich nezačala s demobilizací armády, kterou předpokládala Londýnská dohoda. A v Sofii se zrodil nový plán – rychlým útokem proti Srbsku a Řecku obsadit vardarskou a egejskou Makedonii, a svět tak postavit před fait accompli.

Bleskový úder bulharských jednotek na srbské vojsko ve sporné zóně v noci z 29. na 30. června se nezdařil, následovaly porážky u Niše a Vidinu. Hlavní bitvu svedla bulharská armáda se srbskou u Kjustendilu a Kumanova v červenci 1913. Situace nečekaně využilo Rumunsko, až dosud neutrální. Jeho armáda překročila Dunaj a vydala se na Sofii. V Ankaře se dostali opět k moci mladoturci, když smetli smířlivou vládu, a turecké jednotky zakrátko dobyly zpět Drinopol i Thrákií. Pozadu nezůstali ani Řekové.

Ještě v srpnu 1913 bylo v Bukurešti ujednáno příměří. Makedonie byla rozdělena v poměru 60 : 30 : 9 mezi Řecko, Srbsko a Bulharsko;⁹ Srbsko získalo Kosovo (část Metohije připadla Černé Hoře), východní část Sandžaku a většinu západní, tzv. vardarské Makedonie, a tak zdvojnásobilo své území; Řecko získalo tzv. egejskou Makedonii, Kavalu a Epirus a rozrostlo se o třetinu; Bulharsko získalo část Rodop, tzv. pirinskou Makedonii a západní Thrákií, a tak se stalo i středomořským státem, asi procento území Makedonie připadlo nově vzniklé Albánii (území při Ochridském jezeře, včetně oblasti kláštera sv. Nauma, které po první světové válce získalo Království SHS); Rumunsko se spokojilo s jižní Dobrudžou (Cadrilater) a důležitou pevností na Dunaji Silistrou; Turecko získalo zpět Drinopol a východní Thrákií. Výsledky bukureštského míru byly v Bulharsku označeny za „první národní katastrofu“.

Za důležitou epizodu balkánských válek lze označit vznik nezávislé Albánie. Po roce 1908 na tomto území probíhaly boje mezi přívrženci mladotu-

8 Na dvacet českých lékařů působilo na srbské frontě, další v Černé Hoře a několik dalších v Bulharsku. Pracovali v polních lazaretech, vybavených ze sbírek pořádaných v Čechách. Češi a *Jihoslované v minulosti*, Praha 1975, s. 622n.

9 Rozdělení Makedonie znamenalo zásadní předěl. Nové státy, vzniklé na troskách osmanské říše, která byla v zásadě tolerantní a jejímž úřadům bylo v podstatě jedno, k jaké národnosti se kdo hlásí, byly státy národní, řídicí se agresivním nacionalismem, jehož cílem bylo vytvoření homogenních států cestou asimilace nebo vyhnání jinonárodních obyvatel. Řecko, Srbsko i Bulharsko se nyní snažily, aby nově získaní občané z připojených území se stali Řeky, Srby a Bulhary.

recké revoluce a těmi, kteří chtěli udržet kompaktnost osmanské říše. V roce 1912 zemi obsadila řecká, srbská a černohorská vojska.

Koncem listopadu 1912 se ve Vloře sešel Albánský národní kongres a vyhlásil nezávislost. Měl za sebou podporu Rakousko-Uherska a Itálie. Především pro vídeňskou vládu se nová Albánie měla stát zábranou k tomu, aby se Srbsko dostalo k Jadranu.

Na londýnské konferenci vyslanců v květnu 1913 byl uznán nový albánský stát s hlavním městem Drač, aniž by bylo jasně vymezeno jeho území. Velmoči také rozhodly, že novým albánským „mbretem“ (knížetem) se stane princ Wilhelm Wied. V březnu 1914 dorazil do Drače.

PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA (1914–1918)

Začátkem léta 1914 uspořádala rakousko-uherská armáda v Bosně, přímo u srbských hranic, velké manévry dvou armádních sborů. Dne 28. června, ve Vidov dan – v den sv. Víta, který Srbům připomínal den osudové bitvy na Kosově poli ve 14. století, spáchalo sedm mladých lidí z tajné organizace Mladá Bosna úspěšný atentát na následníka trůnu arcivévodu Františka Ferdinanda.

Student Gavrilo Princip, který vypálil osudné rány na arcivévodu a jeho ženu, byl odsouzen na dvacet let těžkého žaláře jen proto, že nebyl plnoletý, stejně tak druhý atentátník typograf Nedeljko Čabrinović, ostatní byli odsouzeni k trestu smrti, jen několika se podařilo utéci do Černé Hory.

V napjaté mezinárodní situaci, která panovala v celé Evropě již několik let, vzbudil atentát velkou pozornost v politických kruzích i ve veřejnosti. Zda se Evropa ocitne ve válečném konfliktu, záleželo jen na tom, jak se zachová Rakousko-Uhersko a především co podnikne Německo.

Vládnoucí kruhy ve Vídni a Budapešti především pocítily úlevu z odchodu neoblíbeného následníka trůnu. Pro tzv. válečnou stranu ve Vídni, reprezentovanou náčelníkem generálního štábu generálem Conradem z Hötzenendorfu, byl atentát přímo „darem“, a když bojového ducha velení c. a k. armády podpořil i německý císař Vilém, stal se atentát vhodnou záminkou k „potrestání“ Srbska. I když Srbsko jako stát se na atentátu na Františka Ferdinanda vůbec nepodílelo.

Koncem prvního červencového týdne 1914 se ve Vídni korunní rada, tvořená společnými ministry Rakousko-Uherska, oběma ministerskými předsedy a některými dalšími funkcionáři, usnesla, že je třeba předložit Srbsku takové požadavky, které bude muset odmítnout, a pak bude možné přistoupit k radikálnímu řešení vojenskou intervencí.

Ve čtvrtek 23. července v podvečer předal rakouský vyslanec Vladimír Giesl v Bělehradě ultimátum, u kterého se předpokládalo, že minimálně některý z požadavků srbská vláda odmítne. Když obdržel za dva dny srbskou odpověď, jen ji zběžně přečetl a ihned shledal, že obsahuje některé výhrady a odmítnutí jednoho z bodů ultimáta. Pak „požádal o svůj pas“, protože končí svou misi, což se v diplomatickém protokolu rovná přerušení diplomatických vztahů, a odjel z Bělehradu.

Srbsko tentýž den mobilizovalo a Rakousko-Uhersko spustilo již předem připravenou částečnou mobilizaci osmi armádních sborů. O den později v Rusku vstoupilo v platnost tzv. předmobilizační období.

SRBSKÁ GOLGOTA

Dne 28. července 1914 Rakousko-Uhersko vyhlásilo válku Srbsku. Dva dny nato začalo mobilizovat Rusko. Počátkem srpna vyhlásilo Německo válku Rusku a Francii a Velká Británie vyhlásila válku Německu.

Srbsko pro svou strategickou polohu bylo již delší dobu překážkou k realizaci německých a rakousko-uherských plánů na dobytí cest na východ: Berlín–Bagdád a Vídeň–Soluň. Teď mělo být potrestáno i za spoluúčast na sarajevském atentátu.

Útok proti Srbsku začal 12. srpna, kdy šest rakousko-uherských divízi zaútočilo z Bosny. Po čtyřdenní bitvě v pohoří Ceru byla Potiorkova vojska odražena a za necelé dva týdny byli útočníci ze srbského území vytlačeni. Naopak Srbové přešli do protiútoků a obsadili část východní Bosny, odkud se museli koncem října stáhnout.

Teprve v listopadu, kdy Srbům došlo střelivo, zaútočila rakouská armáda na celé frontě a podařilo se obsadit severozápadní část země s Bělehradem. Jakmile však srbské armádě dorazila nová munice z Francie, přešla počátkem prosince do protiútoků a do poloviny měsíce útočníka vyhnala ze země. Až do podzimu 1915 se fronta stabilizovala podél řek Drina, Sáva a Dunaj.

Svět obdivoval hrdinství Srbů, kteří mnohem silnějším protivníku za čtyři měsíce zasadili dvě porážky. Mnohem početnější c. a k. armáda ztratila přes dvě stě tisíc vojáků a zanechala v rukou Srbů velkou část svého dělostřelectva. Také Srbsko mělo velké ztráty. Ztratilo 163 tisíc vojáků, většinou tvořících elitu armády, které mělo nahradit sedm set tisíc nově zmobilizovaných, což představovalo šestinu všeho obyvatelstva. Ekonomika země byla v troskách, zvláště na území, kterým se dvakrát přehnal fronta. Problémy byly se zásobováním a epidemie tyfu v únoru a březnu 1915 si vyžádala 150 tisíc mrtvých. V zoufalé situaci, kdy chyběly potraviny, ale především zbraně pro armádu, se Srbsko dál zadlužovalo. Inflation rostla, peníze ztrácely hodnotu.

Přesto srbská vláda, sídlící od počátku války v jihosrbské Niši, kterou vedl předák radikální strany Nikola Pašić a do které přizval i představitele dalších stran, rozhodně odmítala nabídky dohodových emisarů, kteří se snažili přimět Pašiće a Alexandra ke vzdání se tzv. nesporné zóny Makedonie ve prospěch Bulharska, protože jen tak mohla Dohoda udržet Bulharsko alespoň neutrální. Za to dohodoví diplomaté slibovali Srbsku Bosnu. Princ Alexandr odmítl o odstoupení části Makedonie vůbec jednat a prohlásil, že Srbsko raději rezignuje na získání Bosny. Ještě v prosinci 1914 vláda ústy svého předsedy Pašiće prohlásila za svůj cíl „osvobození a připojení všech dosud neosvobozených bratří Srbů, Chorvatů a Slovinců“.

Úspěchy centrálních mocností na ostatních frontách války ovlivnily rozhodnutí Bulharska vstoupit do války proti Srbsku a oplatit mu porážku ve druhé balkánské válce.

Koncem září 1915 skončilo shromažďování sil proti Srbsku. Od 6. října na 800 tisíc rakouských, německých a bulharských vojáků pod velením německého generála Augusta Mackensena útočilo na široké frontě proti necelým třem stům tisícům srbských a černohorských vojáků.

Zpočátku Němci a Rakušané naráželi na energický odpor, obrany Bělehradu se účastnilo i civilní obyvatelstvo. Daleko horší byla situace v Makedonii, kde se bulharské armádě podařilo obsadit Skopji a do konce října Srbům odříznout ústupovou cestu na jih. V Makedonii byl postup bulharské armády rychlý, protože proti srbským jednotkám útočily i čtyři VMORO.

Srbská armáda jen ustupovala a poslední její zbytky se shromažďovaly v Kosovu. Odtud se vydala, spolu s desetitisíci civilistů, s králem, ministry a poslanci, v prosincových a lednových mrazech přes zasněžené hory k Jadranu, odkud je francouzské a britské lodě evakuovaly na řecký ostrov Korfu, který se měl stát na budoucí tři roky centrem srbské emigrace.

Přes 420 tisíc mužů měla srbská armáda na začátku války, 300 tisíc před Mackensenovou ofenzivou, přes Albánii a Černou Horu jich ustupovalo již jen 200 tisíc a 150 tisíc jich bylo převezeno na Korfu, kde byla armáda reorganizována a připravována k dalšímu nasazení. Strastiplná pouť stála životy 70 tisíc vojáků a 140 tisíc civilistů.

Srbská vláda v emigraci, sídlící nyní na Korfu, se v prvé řadě snažila o sestavení nové bojeschopné armády a do dubna 1916 mohla již na soluňskou frontu, vytvořenou před rokem několika dohodovými expedičními divizemi na severu egejské Makedonie, vyslat sedm divizí. Podle skromných odhadů ke konci války bojovalo v srbské a dalších dohodových armádách na sto tisíc Jihoslovanů.

V okupovaném Srbsku byla císařským dekretem vytvořena okupační správa v čele s rakousko-uherským generálem. V zemi zavládl krutý okupační režim. Na 150 tisíc Srbů bylo internováno a mnoho odvezeno na práci do Uher. Ti ostatní živořili v těžkých podmínkách. Ve městech vojenské úřady mnohdy nestačily zajistit ani hladové přídělky potravin. Srbové se bránili nejprve živelně tím, že bojovali proti rekvizicím, sabotovali válečnou výrobu a odmítali plnit pracovní povinnosti. Živelnost brzy vystřídal uvědomělý odboj a vznikly první partyzánské oddíly četníků, vedené převážně srbskými důstojníky a složené z místních obyvatel a dezertérů. Na přelomu let 1916 a 1917 musely v jižním Pomoraví a Kosovu společně zasáhnout proti rozsáhlému povstání německé, rakousko-uherské a bulharské jednotky, které pobily na 15 tisíc lidí.

Část Srbska okupovala bulharská armáda. Bulharské okupační úřady v Pomoraví a ve vardarské Makedonii zacházely se srbským obyvatelstvem snad ještě krutěji než rakouské úřady. Mnoho srbských intelektuálů bylo internováno a několik nejvýznamnějších představitelů srbské komunity bylo zavražděno. Používání srbštiny bylo zakázáno ve školách, v úřadech a stát-

ních institucích. Především bulharské úřady začaly s násilnou bulharizací za Srby se považujícího místního obyvatelstva, ve snaze přesvědčit je, že jsou vlastně Bulhaři. V obsazeném srbském Pomoraví počátkem roku vypuklo v městě Toplice povstání (Toplički ustanak), které bulharská a rakousko-uherská armáda tvrdě potlačily.

Současně se řešil i osud Černé Hory, která od počátku stála na straně srbského spojence. Počátkem ledna 1916 zaútočilo na Černou Horu 130 tisíc vojáků rakouské sedmé armády, proti kterým 44 tisíc černohorských vojáků se 130 děly nemohlo ubránit 500 kilometrů dlouhou hranici. Král Nikola i část vlády opustili v bezvýhodné situaci zemi a několik zbývajících ministrů, kteří zůstali, podepsalo 21. ledna kapitulaci. V březnu byla v zemi nastolena vojenská vláda.

V emigraci černohorská vláda vedla vlastní politiku a vystupovala s vlastními územními požadavky vůči Albánii a Bosně. Usilovala také o zachování role autonomního partnera spojenců. Srbská vláda však považovala otázku Černé Hory za vnitřní srbskou věc, odvolávajíc se na ochotu krále Nikoloy na počátku války vstoupit do nějaké federace se Srbskem.

JIHOSLOVANÉ V RAKOUSKO-UHERSKU

Sarajevským atentátem a válkou, která po něm následovala, začalo velké historické účtování mezi Rakousko-Uherskem a Jihoslovany.

Ještě v den atentátu došlo v Sarajevu a pak i v dalších městech k prvním protisrbským pogromům, kdy městská spodina rabovala srbský majetek. Její řádění posvětila v Chorvatsku strana dr. Franka a slovinští klerikálové vyzvali k neúprosnému boji proti všemu srbskému. Velká většina obyvatelstva jihoslovanských zemí monarchie však nebyla nadšena myšlenkou války se Srbskem.

V posledních červencových dnech a na počátku srpna byl v Předlitavsku nastolen vojenský režim. V Bosně a Hercegovině byl vyhlášen mimořádný stav. Tisíce lidí byly zatčeny na základě toho, že byli prohlášeni za politicky nespolehlivé. Mnozí se stali rukojmími a ručili svými životy za bezpečnost vojensky důležitých objektů, jiní byli internováni v táborech. Vojenské a civilní úřady zorganizovaly i řadu procesů s „velezrádci“. V Dalmácii byli pronásledováni nejen Srbové, ale i Chorvaté. Stovky představitelů politického, hospodářského a kulturního života byly zatčeny. Jen v prvních válečných týdnech bylo bez soudu popraveno na padesát lidí. Nejméně byli postiženi Slovinci, mezi nimiž bylo nejvíce přívrženců monarchie. I tu došlo k zatýkání (v Gorici a v Terstu) i popravám bez soudu (v Kraňsku), ale nikdy tyto akce nenabýly masového charakteru.

V Chorvatsku, které z politických důvodů chránil uherský premiér Tisza a kde byli postiženi především Srbové, nenabýla perzekuce takových roz-

měřů jako v Bosně a Dalmácii. Rovněž Vojvodinu uchránila příslušnost ke svatoštěpánské koruně. Teprve srbský vpád do Srěmu a Banátu změnil situaci k horšímu, když se srbské obyvatelstvo snažilo pomáhat srbské armádě. Trestní jednotky povraždily desítky lidí a tisíce byly zahrnuty do internačních táborů.

Perzekuce, tísnivá hospodářská situace a dlouhodobý národnostní útlak ještě více prohlubovaly propast mezi jihoslovanskými národy a monarchií. Úřední oslavy byly bojkotovány, sabotovala se různá nařízení a slovanští vojáci, zejména Srbové, přebíhali k nepříteli v celých jednotkách, zvláště na ruské frontě. Vzniklo i jisté sociální hnutí, projevující se demonstracemi proti dráhotě. Jednotlivá vystoupení byla však živelná a předem odsouzená k nezdaru.

Malá skupina jihoslovanských politiků z monarchie založila v emigraci Jihoslovanský výbor, který vedl chorvatský politik z Dalmácie dr. Ante Trumbić a měl trvalé sídlo v Londýně. Byli ve styku s Dohodou a srbskou vládou a největší část jejich úsilí byla věnována propagaci myšlenky jihoslovanského sjednocení a náborem dobrovolníků pro srbskou armádu.

V srbské armádě bojovalo od počátku války několik set dobrovolníků z Bosny a Vojvodiny a v první polovině roku 1915 k nim přibýlo na čtyři tisíce dobrovolníků s Ameriky.¹⁰ Ze zajatců na ruské frontě bylo získáno dalších více jak deset tisíc dobrovolníků, kteří byli vypraveni přes Oděsu na frontu v Dobrudži, kde z nich byla vytvořena 1. dobrovolnická divize. V roce 1916, po vzniku 2. divize, pak Srbský dobrovolnický sbor, přepravený na soluňskou frontu. Dobrovolnická jednotka v síle praporu byla vytvořena i v Itálii.

V jihoslovanských zemích monarchie skončila na podzim 1916 doba poměrného klidu. Císař František Josef I., který zemřel 21. listopadu, zanechal svému nástupci Karlovi říši v neutěšené situaci. Lidé ve městech se bouřili proti špatnému zásobování, došlo i k prvním protiválečným demonstracím a zhoršovala se hospodářská situace.

V Dalmácii, Istrii a Bosně lidé umírali hladem. Přídělové kvóty potravin se neustále snižovaly, výdaje na zbrojení vzrostly do fantastických výšek. Lidé v jihoslovanských zemích definitivně přešli do tábora odpůrců války a Rakousko-Uherska. Zprávy o únorové revoluci v Rusku 1917 se staly první mocnou vzpruhou pro národně osvobozené hnutí, která je pozvedla z letargie, do které upadlo v předešlém roce. Koncem května se Jihoslovanský klub, ve kterém se spojily strany zastoupené na znovu svolané říšské radě vyslovil pro spojení Slovinců, Chorvatů a Srbů v monarchii. K deklaraci se přidal i chorvatský sněm, představitelé Srbů a poslanci dalmatského a istrijského sněmu, ale i emigrace.

10 Do srbské armády vstoupilo i na tři tisíce Čechů, kteří žili v té době v Srbsku, nebo byli zajati jako vojáci rakousko-uherské armády (srbská armáda v roce 1914 zajala na 25 tisíc Čechů a Slováků). *Češi a Jihoslované v minulosti*, s. 647n.

Význam prvního veřejného vystoupení Jihoslovanů v monarchii zastínily události v emigraci na Korfu a v Soluni. Princ Alexandr, který již od roku 1914 řídil srbské záležitosti místo starého a nemocného otce Petra I., usilovně upevňoval svou moc. Postupně se zbavil starých generálů, kteří svedli úspěšné bitvy v roce 1914 a převedli v zimě 1915/1916 armádu přes hory, a nahradil je novými, mladšími a především jemu oddanými. Posledních protivníků v armádě se zbavil tzv. soluňským procesem, v němž byl odsouzen k smrti Dragutin Dimitrijevič-Apis a jeho nejbližší spolupracovníci z organizace Černá ruka. Politicky se princ opřel o Pašićovy radikály a důstojnickou skupinu generála Živkoviće zvanou Bílá ruka.

Pašićova vláda prožívala těžké chvíle, když pádem carismu přišla o důležitého spojence v dohodovém táboře. A když Dohoda začala jednat s Rakousko-Uherskem o separátním míru, hroutily se představy o vytvoření jihoslovanského státu. Proto srbská vláda hledala spojence ve vlastních řadách a v létě 1917 začala jednat s představiteli rakouských a uherských Jihoslovanů. 20. července byla podepsána představiteli srbské vlády a Jihoslovanského výboru Korfská deklarace, která konstatovala neodvolatelné rozhodnutí Jihoslovanů vytvořit samostatné a nezávislé království pod dynastií Karadjordjevićů. I když deklarace mluvila o trojjmenném jediném národě, byla kompromisem mezi stanoviskem Jihoslovanského výboru a srbské vlády, ale především základním krokem vpřed v úsilí za vytvoření jednotné Jugoslávie.¹¹ Za necelý měsíc se k společnému programu přihlásil i Černoohorský výbor národního sjednocení v Paříži a představitelé předních chorvatských a srbských stran z monarchie, kteří tak odmítli Květnovou deklaraci a přijali Korfský program.¹²

SMUTNÝ OSUD SAMOSTATNÉ ALBÁNIE

Počátek první světové války znamenal konec vlády knížete Wilhelma Wieda v Albánii, kde od května 1914 probíhalo pod heslem „boje proti cizincům“ povstání muslimů mladoturecké orientace. Země se ocitla v chaosu a Mezinárodní kontrolní komise, která měla dohlížet na pořádek v Albánii, se rozpadla. Knížeti došly peníze a rozložila se mu armáda, a tak nakonec počátkem září nasedl na italskou loď, odplul ze země a již se sem nikdy nevrátil. Koncem

11 Celá deklarace byla poměrně vágní dokument, odkládající sporné otázky na pozdější dobu. Pašić rozhodně odmítl návrh na vytvoření jihoslovanské federace. Vnitřní uspořádání nového společného státu by podle něj mělo vyřešit Ústavodárné shromáždění, zvolené na základě všeobecného, rovného a tajného hlasovacího práva.

12 Daleko více působilo bolševické heslo „práva národů na sebeurčení“, stejně jako obdobný program amerického prezidenta Wilsona. Nová situace na frontách, poté co Rusko podepsalo příměří s centrálními mocnostmi, vedla Dohodu k úvahám možné likvidace Rakousko-Uherska.

října 1914 obsadili Italové Vloru a v prosinci se řecká armáda zmocnila Gjirokastra, odkud byla v létě 1916 vytačena Italy. Do konce ledna 1916 obsadila rakousko-uherská armáda dvě třetiny Albánie a zřídila zde okupační správu s centrem ve Skadaru.

Část obyvatel příchod Rakušanů, kteří prohlašovali, že budou chránit práva místních křesťanů i muslimů, přivítala. Úzké vztahy s okupačními úřady navázali někteří předáci katolických Mirditů a mladý muslimský předák z oblasti Mati Ahmet Zoggoli (Zogu).

Když se v Albánii na jaře 1916 přestalo válčit, začala se rakousko-uherská okupační správa věnovat „kulturní a hospodářské misi“, která se v mnohém podobala jejímu působení v Bosně. Za dva a půl roku okupace Albánie Rakušané postavili cesty, mosty, úseky úzkorozchodné železnice. Bylo také postaveno několik stovek základních škol, placených státem, zvláštní komise se pokusila vytvořit úřední jazyk na základě sjednocení dialektů a poprvé v albánských dějinách byl učiněn pokus o sčítání obyvatel. Ne všechna opatření okupační správy našla pochopení. Velmi Albánce nahněvalo nařízení z dubna 1916, podle kterého měla proběhnout v celé zemi konfiskace zbraní.

V lednu 1917 vydaly rakouské úřady prohlášení, v kterém slíbily ukončení okupace a zajištění autonomie Albánie pod rakousko-uherskou ochranou. Rakousko-uherská okupace severní a střední Albánie trvala do září 1918. Když byla proražena soluňská fronta, začali rakouští vojáci ve spěchu Albánii opouštět.

V jihovýchodní Albánii vznikla francouzská okupační zóna s centrem v Korči, přeměněná v prosinci 1916 na autonomní oblast s albánskou civilní správou. Až dosud oblast kontrolovalo vojsko loajální řeckému králi, nyní civilní správu Francouzi přepustili svým řeckým spojencům – venizelistům. Když však v oblasti začaly operovat albánské skupiny ze severu, skrytě podporované Rakušany a Němci, vyhlásilo francouzské velení zvláštní „autonomní oblast Korča“, nad níž si ponechali vojenský dohled, avšak politickou samosprávu svěřili místním Albáncům. Oficiálně fungovala do poloviny února 1918, kdy území Francouzi, na nátlak svých řeckých spojenců, opustili.

Ještě koncem října 1914 obsadila italská armáda ostrov Sazan ve Vlorském zálivu a o něco později i samotné město Vlora (řecká armáda obsadila v polovině prosince několik jihoalbánských měst s poukazem na „rozpad albánského státu“). V průběhu roku 1915 Itálie své pozice ve Vloře rozšiřovala a měla tu již 100 tisíc vojáků a v létě 1916 obsadila i území dosud ovládané Řeky s poukazem na „podivnou neutralitu krále Konstantina“. Albánci příchod Italů uvítali, protože Řekové se je snažili grecizovat.

Poté, co se v průběhu října 1918 z Albánie stáhli rakousko-uherské vojáci, obsadili celou Albánii vítězné dohodové armády. Demarkační linie mezi nimi byla stanovena rozhodnutím spojeneckého velitele vojenských sil na soluňské frontě. Italové okupovali nejen jih země, ale i většinu střední a severní

Albánie. Ve Skadaru byly umístěny společné mezinárodní síly, které tvořili francouzští, britští a italští vojáci. Francouzi dál drželi korčskou oblast a jen východní okraje Albánie a příhraniční oblasti Černé Hory připadly pod okupační správu Srbska.

BULHARSKO VSTUPUJE DO VÁLKY

Jak začala světová válka, Bulharsko vyhlásilo neutralitu. Obě válčící uskupení, centrální mocnosti a Dohoda, se získat snažily získat Sofii na svou stranu, vědomy si dobře nespokojenosti Bulharska s výsledky druhé balkánské války. Po celou druhou polovinu roku 1914 se střídaly v bulharském hlavním městě nabídky válčících stran na spojení, vyvažované sliby územních zisků.¹³

Dohoda nemohla Bulharsku však mnoho nabídnout. Za účast ve válce mu slibovala egejskou Thrákií na účet osmanské říše, ale toto území nemělo pro Bulhary zásadní význam. Ten měla Makedonie a její větší část mělo spojenecké Srbsko, které rozhodně odmítlo se části Makedonie vzdát.

Bulharský car Ferdinand přenechával volnou ruku v jednání premiérovi Vasilovi Radoslavovi, který však řídil názorově rozštěpenou vládu, na straně jedné germanofilů a na straně druhé rusofilů. V létě 1915 se kyvadlo „tajné diplomacie“ vyklonilo ve prospěch centrálních mocností, nepochybnou roli sehrálo i to, že v roce 1915 se válka nevyvíjela ve prospěch Dohody, a také proněmecká orientace Ferdinandova.

Dne 6. září byla v Sofii podepsána tajná německo-bulharská „Smlouva o přátelství a spojení“, ve které Německo zaručilo Bulharsku získání vardarské Makedonie a jižního Pomoraví a případně dalších území na úkor Rumunska nebo Řecka, pokud se některá z těchto zemí připojí k Dohodě. Současně byla podepsána vojenská konvence o spolupráci Německa, Rakousko-Uherska a Bulharska ve válce proti Srbsku. Současně se Německo a Rakousko-Uhersko zavázaly poskytnout Bulharsku půjčku na vojenské účely. Ještě 21. září Bulharsko vyhlásilo mobilizaci, počátkem října dohodové státy přerušily s Bulharskem diplomatické styky a Bulharsko 14. října 1915 vyhlásilo válku Srbsku.

Bulharská armáda v síle přes půl milionu mužů vpadla do jižního Srbska a vardarské Makedonie. Soustředěnému útoku bulharských, německých a rakousko-uherských vojsk srbská armáda nemohla odolat. V Makedonii část bulharské armády narazila na dohodové expediční síly, které se vylodily u hranic egejské Makedonie, aby tak Bulharům zabránily ve vstupu na řecké území. Mezi nimi a dohodovými jednotkami, ke kterým se později připojily

13 Podrobněji: Petr Prokš, *Diplomacie a „Velká válka“ 1914–1918/1919*, Praha 2014, s. 124n.

i zbytky srbské armády, vypukly vleklé zákopové boje, a v srpnu 1916 se tak stabilizovala soluňská fronta.

Stotisícová bulharská armáda generála Toševa se aktivně podílela i na počátkem září 1916 zahájeném útoku na rumunské jednotky v Dobrudži. Společně s německými a tureckými jednotkami bulharští vojáci vytvořili novou frontu podél Prutu a Dunaje až k Černému moři.

Na obsazeném srbském území vytvořilo Bulharsko dvě generální gubernátorství, jedno v Niši pro Pomoraví a druhé ve Skopji pro vardarskou Makedonii. V Makedonii se bulharská správa mohla opírat o jednotky VMORO a sympatie části místního obyvatelstva, jehož většina se stále považovala za Bulhary a srbskou přítomnost považovali za okupaci. Bulhaři také po podepsání bukureštského míru s Rumunskem převzali správu jižní Dobrudže a podíleli se na správě severní Dobrudže.

ŘECKÉ ROZŠTĚPENÍ

Francie, Velká Británie, Rusko a Itálie intenzivně připravovaly výsadek spojeneckých vojsk v Soluni na pomoc srbské armádě. Řecko, které trvalo na zachování neutrality, jen váhavě souhlasilo pod podmínkou, že britsko-francouzská vojska jen projdou řeckým územím. Řecký premiér Elefterios Venizelos byl pro Dohodu, zatímco král Konstantin I., jehož švagrem byl císař Vilém II., byl spíše pro spojenectví s centrálními mocnostmi.

Když král odmítl Venizelův návrh z února 1915, aby Řecko vstoupilo do války po boku Dohody, která právě zahájila dardanelskou operaci proti Turecku, premiér podal demisi. Znovu se do úřadu vrátil po parlamentních volbách v srpnu. Když však navrhl, aby Řecko reagovalo na bulharský vstup do války po boku centrálních mocností vstupem do války po boku Dohody, a souhlasil s vyloděním prvních britsko-francouzských jednotek v Soluni počátkem října 1915, král jej odvolal z funkce premiéra.

Proněmecký Konstantin si sice nedovolil protestovat proti přítomnosti spojeneckých vojsk v Soluni a okolí, ale v zájmu „poskytování stejných šancí oběma bojujícím stranám“ souhlasil s tím, aby v květnu 1916 německé a bulharské jednotky obsadily významnou pevnost Rupel, kontrolující údolí řeky Strumy a východní část egejské Makedonie.

Konstantinova politika nakonec vedla k rozdělení země. V říjnu vznikla v Soluni prodohodová vláda dominovaná Eleftheriosesem Venizelosem, která koncem roku vypověděla válku Německu a jeho spojencům, v Athénách dál sídlil Konstantin, kterého se Dohoda nemohla zbavit, protože nad ním držel ochrannou ruku jeho příbuzný ruský car Mikuláš II. Po vítězství revoluce v Rusku si dohodové státy v červnu 1917 ultimátem s hrozbou bombardování Athén vynutily abdikaci Konstantina a novým králem se stal jeho mladší syn

Alexandr. Novým premiérem se stal Venizelos a Řecko stálo odtud plně na straně Dohody.

Řízení země převzala nová Venizelova vláda, která znamenala vítězství liberálů nad germanofilskými rojalisty a nastolení „liberální diktatury“. Nová vláda začala systematicky očistovat státní aparát a armádu od rojalistů. Někteří byli uvězněni nebo byli vydáni Francouzům, kteří je internovali na Korsice. Obyvatelstvo si Venizelos chtěl získat některými hospodářskými, sociálními a kulturními reformami, ale především pozemkovou reformou.

Vláda vyhlásila opětovně, ve jménu celého sjednoceného Řecka, válku centrálním mocnostem a usilovně budovala armádu, aby bylo možné získat zpět přízeň Dohody efektivním nasazením řecké armády proti centrálním mocnostem, a tak dostat šanci pro realizaci programu „Velké myšlenky“. S pomocí velké dotace ze strany Dohody se podařilo, že na jaře 1918 měla řecká armáda 100 tisíc mužů a na podzim z celkového počtu 29 spojeneckých divizí „východní armády“ bylo již deset řeckých. Od září se řecké jednotky významně podílely na úspěšné spojenecké ofenzivě a pronikání do Srbska a Bulharska.

Britsko-francouzské expediční jednotky generála Francheta d'Espèrey se začaly počátkem října 1915 vylodovat v Soluni, a tak postupně do konce roku vytvořili dohodoví spojenci na hranici egejské a vardarské Makedonie novou frontu s velitelstvím v Soluni. Na soluňskou frontu bylo od jara do léta 1916 dopraveno i 150 tisíc vojáků reorganizované srbské armády. Ale i jednotky ruské armády a jednotky tvořené stoupenci bývalého řeckého premiéra Venizelose, který vypověděl poslušnost královské vládě v Athénách. Úkolem východní armády bylo zabránit od jihu spojení ústředních mocností v tomto „měkkém podbřišku“ Evropy. Hlavním protivníkem spojeneckých vojsk byla bulharská armáda, posílená tureckými jednotkami, které se ještě v roce 1916 podařilo zadržet spojeneckou ofenzivu. Tím však byly možnosti centrálních mocností na Balkáně vyčerpány, zatímco východní armáda dostávala nové posily přes Středozemní moře.

V září 1918 zahájila dohodová vojska velkou ofenzivu a makedonská fronta centrálních mocností se zhroutila. Bulharsko a Turecko koncem října kapitulovaly a řecké jednotky vstoupily, spolu s britskými, do Istanbulu.

VSTUP RUMUNSKA DO VÁLKY

Ještě koncem července 1914 se obrátili císař František Josef I. a císař Vilém II. na rumunského krále Carola I., aby mu připomenuli tajnou spojeneckou smlouvu z roku 1883. Proněmecký král Carol z hohenzollernského rodu předložil otázku zapojení Rumunska do války po boku centrálních mocností korunní radě 3. srpna 1914; všichni přítomní, z nichž většina ani o tajné

smlouvě, uložené léta v osobním trezoru panovníka, nevěděla, odmítli. Jen jeden, bývalý premiér Carp, se vyslovil pro dodržení závazku. Ministerský předseda Brătianu pak snadno prosadil rozhodnutí, že Rumunsko zatím zůstane neutrální.

Bukurešť pak byla vystavena velkému tlaku obou válčících uskupení. Jak Dohoda, tak centrální mocnosti, předkládaly lákavé nabídky odměn za vstup do války. Vyjednávači centrálních mocností slibovali územní zisky na úkor Ruska, především Besarábii, Dohoda slibovala územní zisky na úkor Rakousko-Uherska, především Sedmihradsko a Bukovinu. Bukurešť však stále odolávala a vyčkávala, jaký bude průběh války.¹⁴

Germanofilské tendence královského dvora výrazně oslabilo úmrtí krále Carola I. v říjnu 1914 a nástup jeho synovce Ferdinanda, který byl spíše prodohodový a jehož žena Marie z královského britského rodu byla ostře protiněmecká. Zatím se však ani premiér, ani panovník nechtěli vzdát ekonomických výhod všeobecné neutrality a také chtěli vyčkat na další průběh války. Úspěchy centrálních mocností na východní frontě a vstup sousedního Bulharska do války v roce 1915 jen utvrdily Bukurešť ve snaze o pokračování neutrality.

V létě 1916 úspěch mohutné ofenzivy ruského generála Brusilova a odražení německých útoků na pevnost Verdun se nutně projevily na vstřícnosti rumunské vlády vůči novým návrhům podmínek vstupu Rumunska do války po boku Dohody z konce první srpnové dekády 1916. Ještě 17. srpna podepsal rumunský premiér a ministr války Ion Brătianu s vyslanci Francie, Velké Británie, Ruska a Itálie tajnou vojenskou konvenci o vzájemné spolupráci ve válce proti Rakousko-Uhersku a jeho spojencům Německu, Bulharsku a Turecku.

Koncem srpna Rumunsko vypovědělo válku Rakousko-Uhersku a jeho armáda vpadla do prakticky vojensky nechráněného Sedmihradska. Po prvních úspěších ji však čekalo překvapení. Centrální mocnosti se rozhodly udělit lekci všem neutrálním. Německo-rakouská vojska zaútočila na Rumuny ze Sedmihradska a na jihu z Dobružďe na ně vyrazila Mackensenova německo-bulharsko-turecká armáda.

Dohodová vojska u Soluně byla ještě příliš slabá, ruská ofenziva v Bukovině se zhroutila a Rumunsko nakonec zůstalo proti soustředěnému útoku samo. Během tří měsíců byla jeho armáda poražena a 6. prosince 1916 obsadil nepřítel Bukurešť. Do poloviny ledna 1917 vojska centrálních mocností obsadila více jak dvě třetiny rumunského území, včetně ropných polí a hlavních obilnářských oblastí. Král, parlament i vláda se stáhli do Jasů v neobsazené části Moldavska. Sem byly staženy i zbytky rumunské armády, aby tu, společně s ruskými jednotkami, držely novou frontu.

14 Podrobněji: Prokš, *Demokracie a „Velká válka“*, s. 160n. Tam i další literatura.

V létě 1917 německé velení plánovalo rozhodnou ofenzivu proti Rumunsku a, po jeho vyřazení z války, proti Rusku. Plány zkrátil hrdinný odpor rumunských vojáků ve dvou bitvách u Mărăști a Oituzu v červenci a v srpnu, kterými Rumunsko získalo dočasný klid zbraní.

Vítězství bolševické revoluce v Rusku v listopadu 1917 znamenalo další katastrofu. Ruská armáda, jejíž jednotky pomáhaly Rumunům bránit Moldavsko, se začala již od léta rozpadat. Hrozilo, že vojska centrálních mocností mohou obsadit i to, co z Rumunska zbylo.

Po podepsání brestlitevského míru s novou bolševickou vládou v březnu 1918 nezbylo rumunské vládě za situace, kdy byla většina země obsazena a byla zcela izolována od spojenců, než kapitulovat.

Nový rumunský premiér Marghiloman podepsal 7. května separátní mírovou smlouvu, kterou Rumunsko postoupilo Bulharsku jižní Dobrudžu (severní Dobrudža přešla do společné německo-rakouské správy) a Rakousko-Uhersku některá území na severu s městem Turn-Severin. Současně se rumunská vláda zavázala nést náklady pobytu okupačních vojsk a poskytnout Německu práva na těžbu ropy a zemního plynu na 30 let, dohled nad dunajskou plavbou a vydat všechny své říční lodě. Rumunská armáda měla být omezena na pouhých 30 tisíc mužů.

OD RUSKÝCH REVOLUCÍ K PÁDU IMPÉRIÍ A PŘESTAVBĚ POMĚRŮ NA BALKÁNĚ

Pád carismu, následný pád prozatímní ruské vlády a příchod bolševiků k moci v Rusku v listopadu 1917 podstatně změnil evropskou válečnou scénu. Dohoda nahradila ruské armády americkým expedičním sborem, a tak si udržela převahu ve válečném snažení, centrální mocnosti se začaly rozkládat.

Jeden z prvních dekretů nové Leninovy vlády v Rusku – „Dekret o míru“ – plně vystihl nechuť jednotlivých národních společenství pokračovat v nesmyslné válce. A další dekret – „Deklarace práv národů na sebeurčení“ – měl vlív i na potlačené národy monarchie.

V jihoslovanských zemích rakousko-uherské monarchie ještě v posledních týdnech roku 1917 proběhly demonstrace solidarity s ruskou revolucí a proti monarchii.

Rakousko-uherská armáda zažila první vzpoury, které vystřídaly masové přechody vojáků na stranu nepřítel. V chorvatských, slovinských a jihoherských lesích se objevily první skupiny „zeleného kádru“, které tvořili mnohdy ozbrojení dezertéři, a od jara se k nim připojily tisíce navrátilců ze zajetí, kteří odmítli zpětné začlenění do armády. Tyto velké až několikatisícové skupiny zběhů byly dobře organizované a mnohdy disponovaly i kulometry a děly.